“МАНШĂН ЧИ ПЫСĂК ХАКЛАВ ВĂЛ – ЧĂВАШЛĂХА ЮРАТНИ”

В.Г.Родионов 60 çул тултарнă май

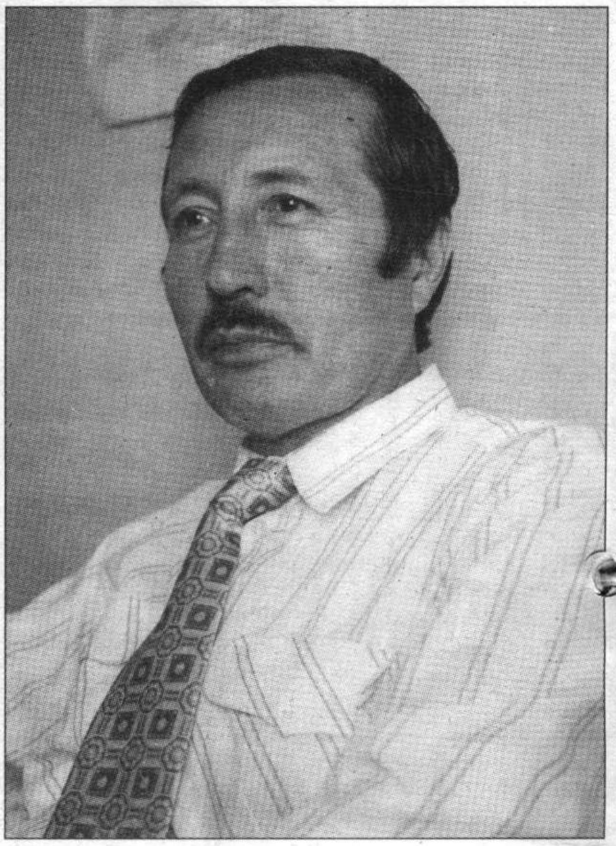

“Ăслă çынпа калаçма та кăмăллă”, – тенĕ Ф.М.Достоевский. В.Г.Родионов паянхи чăваш литература ăслăлăхĕн çул-йĕрне палăртаканĕсенчен пĕри. Анчах Виталий Григорьевич тĕпчевçĕ çеç мар – философ та. Вăл шухăшлать. “Эп кăна хальлĕхе татса калама пултараймастăп-ха, анчах эп шухăшлатăп”, – çапла каланине унăн лекцийĕсенче те, кулленхи калаçура та час-часах илтме пулать. Мăртăхнă та мăтăк, уйрăмах пăнтăх шухăш сулăнчăкĕнчен, тытăмĕнчен хăтăлас текен чăвашра сайра. Хăнăхнă е хăнăхтарнă шухăш йĕрĕпе чупать пирĕн ăс-тăн /еврĕлес, çынна курса тăвас йăла та çав ретри пулăмах/. “Эс каллех юта, ыттисене пăхса шухăшлатăн”, – тÿрлетет, асăрхаттарать мана вăл час-часах. Калаçура Виталий Григорьевич хăйĕн шухăш йĕрне пусахласа йышăнтармасть. “Хăть те мĕнле шухăш та пĕр енлĕ. Çĕр çинче çĕр тĕрлĕ кĕнчеле тенĕ чăвашсем. Вунă çын калать – вуннăшĕ те тĕрĕс пулма пултарать. Маншăн çураçтару философийĕ тĕпре. Ку вăл манăн позици”. Родионовпа эпир юнашар пурăнатпăр. Çавăнпа пĕр-пĕринпе час-часах тĕл пулса калаçатпăр. Эп хам ытларах тĕнче классикĕсемпе тата чăваш ăсчахĕсемпе калаçатăп /ăшра, ăспа/. Вĕсен кĕнекисене, ĕçĕсене вуланă май. Эп çырнисемпе паллашнă çын пĕлет е тавçăрать пулĕ тетĕп эп хутшăнакан авторсен ячĕсене. Родионовпа та эпир вĕсен шайĕнче калаçма тăрăшатпăр. Пахча ĕçĕсем çинчен калаçнине вăл кăмăлламасть. Юратмасть... Кулленхи пурнăç ыйтăвĕсенче те философилле пĕлтерĕш шырать, мана та калаçура çав япаласен вăрттăнне шырама хавхалантарать. Вулакана эп ун хăш-пĕр шухăш-кăмăлĕпе паллаштарасшăн. Вĕсем Родионов вăртăнне, феноменне ăнланмалларах тăвĕç. /В.Г.Родионов хăй пирки, хăйĕн тĕнче курăмĕ, тĕнче туйăмĕ пирки кăшкăрса çÿремест. Анчах пире чăваш аталанăвĕн вектор-координатне пĕлни кирлех/. “Наукăри шухăша çын çуратать”, – тенĕ Л.Н.Гумилев “Биография научной теории, или Автонекролог” ĕçĕнче. Çыннине шута илмесĕр унăн шухăшĕсене те эпир тĕрĕс те туллин ăнланас çук...

Юрий ЯКОВЛЕВ.

ЭП хам хыçалта... Пур урăхла çынсем. Ялав йăтса амбразура çине выртас текенсем. Ман шутпа, ку вăл чăвашла марăнаçла. Вĕсем – кĕрешÿ вăйне кăмăллакансем. Пыраççĕ вĕсем, çĕнтереççĕ... Çеçпĕл калашле, тимĕр урасемпе таптаса каçса каяççĕ тата ытти те – хăрушă япаласем пулса каяççĕ. Тума пулать урăхла та. Лидер пек ман малта, ялав вĕçтерсе: “Капла тăвăр, халăхшăн тăрăшăр”, – тесе пырас килмест... Çеçпĕлĕн лирика геройне пăх-ха, харкам герой çине. Хăй хавхаланать, çунать вăл. Чĕнсе пымасть. Ÿксе юлать...

Тĕрлĕ типлă, тĕрлĕ еверлĕ çын пулать. Наци юхăмĕнчи хăш-пĕр çын чăваш ячĕпе хăйне çĕклеме ыйтать. Вĕсем хăйсене идеал, символ пек кураççĕ, вĕсем урлă çын чăваша юрата пуçлать тесе шутлаççĕ. Чăвашăн психологийĕ урăхларах. Чăвашлăхшăн ĕçле – анчах ху ан каçăрăл, мала тухса ан тăр, пытан май килнĕ чухне. Анчах çав ĕçе ту. Кашни çавăн пек ĕçлесен питĕ лайăх пулмаллаччĕ – эпир вара тÿрех чăваш идейине ярса илесшĕн, приватизацилесшĕн хамăра валли. Ман вăл тесе. Çавăнпа чапа тухасшăн. Ун пек пулмасть вăл. Эс чăваш халăхĕ çинчен ан та çыр. Чăваш чĕлхипе усă курса чăваш чĕлхине юратма вĕрент те – вăл пулчĕ те. Эпир яланах ялав вĕçтерсе пыма юрататпăр умĕнче, шел пулин те.

Маншăн чи пысăк хаклав вăл – чăвашлăха юратни. Повесть çырать-и çын, калав-и, сăвă-и, очерк-и, тĕпчев е урăх япала-и, анчах унта чăвашлăха юратни пулмалла. 1970-80 çулсенче литературăна илемлĕхпе висмелле текен шухăш сарăлнăччĕ. Этнологилле, этнографилле япаласене литература шутне кĕртместчĕç, йышăнмастчĕç... Литература мар вăл, илем /художественность/ кирлĕ тетчĕç. Кайран культурологи модисем кĕрсе кайрĕç те – çавсемех культурологилле калаçа пуçларĕç. Ку вăл литература мар текен япаласене философи, чăваш шухăшлавĕ теме пуçларĕç. “Иван Юркин çыравçă мар, вăл сăнар тума пĕлмест”, – тетчĕç. Юркин пек чăвашлăха юрат-ха. Юркин, тĕрĕссипе, чăваш наци прозин ашшĕ. Вăл чăн чăвашла çырнă. Ун ĕçĕсенче чăваш чĕлхи, чăваш тĕнчи таптасан янăрать, сас парать. Ун умĕн маларах çырнă Игнатий Иванов чăваш тĕнчи çине миссионерсен, вырăс тĕнне йышăнтарас текенсен куçĕпе пăхать...

Пурнăçра яваплăх кирлĕ. Пирĕн, чăвашлăха парăннă çынсен, ял, ентешлĕх шайĕнче шухăшламалла мар. Пирĕн тивĕç – пĕтĕм халăх пирки, ун шăпи пирки шухăшласси. Çемен Элкере пăх-ха. Пултару çулĕ пуçламăшĕнчех вăл чăвашлăх енне туртăннă. “Ху чĕлхÿне ан хурла”, “Чăваш хаçачĕ” тата ытти статья çырнă вăл. “Хыпарта” /1917/ çирĕм виççĕре чухнех. Вилес умĕн тата /ултă çул маларах/ епле чунне уçса çырать вăл:

Чăн-чăн поэт пулман пуль эпĕ,
Мана тĕсмест-тĕр ун хисепĕ.
Анчах поэзие юратнă,
Унпа пуçа çех хытă ватнă.
Тен, эп прозаик, публицист та,
Хăш чух редактор, журналист та.
Ĕçленĕ хĕрĕх çул таран
Чăвашлăха савса чунтан.

Пĕр идея кирлĕ – чăвашлăха чунтан савни. Элкере ăнланман, ун тĕнчине ют çын калама пултарать: “Поэзире ним те çук, прозинче ним те çук...” Анчах ун ĕçĕсене пĕрле пĕрлештерсен – “Кушлавăш уйĕ те, вăрманĕ те”. Пирĕн те, литературăна тĕпчекенсен, сăнар-илем пирки кăна шухăшламалла мар. Çав сăнар-илеме çуратнă халăх шухăшлавне яланах асра тытмалла. Пирĕн ĕçсен тĕп шăнăрĕ вăл пулмалла... Камăн çав шăнăр çук – ун ĕçĕсенче те шăнăр çук... Ниçталлисĕр тăсталла. Пирĕн тĕллев вăл – чăн чăваш пуласси. Наукăна эп 1976 çулта кĕнĕ. Ун чухне литературăна идеологизацилесе çитернĕччĕ. Йăлт идеологи япали çырмалаччĕ. Кичем. Хăрушла кичем. Эп вара ирĕксĕрех фольклористикăна, этнологине кĕрсе кайрăм. Мĕншĕн тесен унта ирĕк, унта чăваша мухтама, чăвашăн пуянлăхне тем чухлĕ тĕпчеме пулать. Идеологи тĕлĕшĕнчен те айăпламаççĕ. Кунта та эп, хăв калашле, “революци” турăм пулмалла... Вĕрÿ-суру чĕлхисене, кĕлĕсене туртса кăлартăм. Тĕн япали тесе вĕсене ун чух “революциччени чăваш литератури” /1984/ тома та кĕртмеççĕ. Г.Ф.Юмартпа ĕçлесе кăлартăмăр. Ман кĕрÿ такмакĕсене те. Хамăн ăслăлăх /наука/ темине те /чăваш сăввин хăй еверлĕхне тĕпчес ĕçе/ çавăн пек кĕрсе кайнă. Тĕпрен илсен, унта вĕрÿ-суру чĕлхисем, кĕлĕ сăмахĕсем... Унччен тĕпчеме чарнă япаласем... Манччен вĕсене хăранă тĕкĕнме те, калаçма та... Мĕн чухлĕ пуянлăх унта тĕрĕссипе. Çав сие туртса кăлартăм. Вăт фольклорист пулса тăтăм та хайхи. Сăвă тĕпчекен тап-таса поэтика япалипе çеç ларать. “Чувашский стих” /1992/ тата ытти кĕнекере ман истори те пур, этнологи те, фольклористика та, тем те пур унта... Халăх культури, халăх чĕмĕ, тĕрĕссипе каласан. Мускаври тĕнче институчĕн аспирантуринчен килсен ирĕксĕрех чăваш литература историне çырма тиврĕ. “Чăваш литератури Михаил Федоровран пуçланнă”, – тетчĕç ун чухне... Чухăн тесен чухăн пулан, пуян тесен пуян пулан. XVIII ĕмĕре туртса кăларма тиврĕ... С.Михайлова, В.Вишневские, В.Громова тата ыттисене те литератор пек кăтартма тăрăшрăм. /Ку ĕç ун чухне çăмăл пулман: тĕп хуласенчи /Мускаври, Питĕрти/ литературоведсем 1970 çулсенче хайлавăн хапине /формине/ ытларах тĕпчетчĕç/. Вĕсен ĕçĕсем, паллах, тап-таса литература мар, анчах унта халăх мифологийĕ, фольклор япалисем тата ытти те ÿкерĕнсе юлнă. Пирĕн литература çакăнтан тухать тесе ĕнентерес тесен ирĕксĕрех мифологине те, халăх психологине те, археологине те... кĕрсе кайма тивет. Çапла вара эпĕ, хăв калашле, универсал пултăм та тăтăм. Мĕн пур сăлтавĕ те вара – пĕрре. Чăваша юратни, чăвашлăх мăнаçлăхне çĕклессишĕн тапаçланни, тăрăшни. Мĕн пур ĕç манăн çавăн тавра çаврăнать. Пĕр чĕлхеçĕ каланăччĕ: “Пĕтерес пулать чăваш литературине, ăна вĕрентмелле мар. Чĕлхе кăна вĕрентмелле. Чăваш литератури çук вăл”.

“Сирĕншĕн çук, маншăн пур, – теттĕм эп. – Эсир вуламастăр та – çук вăл сирĕншĕн. Эп тĕпчетĕп те – маншăн пур”.

Пĕлмен япала çук пек туйăнать. Пире çыхакан кăшкар вăл чăвашлăха юратни пулмалла. Пĕрин чăвашлăх витĕр курăнать, çиелте выртать – теприн тÿрех куçа курăнса каймасан та пултарать. Ку çынна тĕпченĕ чухне вара йывăррăнтарах çырăнать. Эппин е шаларах, тарăнрах выртать, е пачах та çук вăл. Епле пулсан та пирĕн шаларах кĕрсе шырамалла... Археологи культурине çиелте шырама пулать те – ним те çук: тепĕр метр чавса кĕтĕн те – тем те пур иккен унта... Çав пур тăк: ытти вăл – хытти. Хваттер те, ытти те вăл çула май пулмалла. 59 çулччен эпĕ общежитире пурăннă. Эп хваттер илессишĕн кăна тĕнчере пурăнатăп пулсан – мĕн тума кирлĕ вăл? Вил те – хваттерÿ те пĕтрĕ... Унсăр пуçне урăх тĕллев кирлĕ-çке-ха. Çав тĕллев чи малта пулмалла. Çав туртса пырать пулсан – ыттисем курăнмаççĕ те вĕсем. Çыннăн идейăсемпе чирлемелле. Çав идейăсемпе кĕрсе кайса çуна пуçласан, чунна ыраттара пуçласан – вара çав çын телейлĕ. Çакăнта телей уççи. Шел, эпир урăх, ют меслетпе кĕрсе каятпăр: “Çынсем çапла тăваççĕ те – пирĕн те çапла тумалла”. Тĕллев вара пирĕн чăн чăвашлăх çулĕ çине тухасси пулмалла... Çеçпĕлĕмĕр калашле, çăлăнăç енне çул хывасси...